



Received:
17.09.2025

Yakın Mimarlık Dergisi

ISSN
2547-8729

Accepted:
25.10.2025

Seyyahların söylemiyle Silifke (Seleukeia ad Kalykadnum) kent tarihi anlatısı

Silifke (Seleukeia ad Kalykadnum) urban history narrative in the words of travelers

Meltem AKYÜREK ALGIN¹ 

ÖZET

Kültürel mirasın sürekliliği ve sürdürülebilirliği kentlerin tarihini anlamanın ötesinde kent planlama tarihi anlatısının bir sonucudur. Bu çalışma, Mersin'in batısında yer alan Silifke İlçesi'nin gezginler iziyle sosyal ve fiziksel öğelerini, bir taraftan kuramsal boyutuyla kültür tarihi okuması olarak incelerken, bir taraftan da kentin fiziksel durumuna ilişkin somut analiz yöntemleri ortaya koymaktadır. Erişilebilen belgeler ışığında, Silifke'ye çeşitli görevlerle uğrayan 31 seyyahın yazarak veya çizerek günümüze kanıt olan bilgileri/belgeleri, kent kültürünün anlaşılmasına ilişkin bir çerçeve oluşturmaktadır. Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 1995 yılında onaylanan Koruma Amaçlı İmar Planı çerçevesinde, Silifke 3. Derece arkeolojik sit alanının kent merkeziyle kesiştiği sınırlar içerisinde tespit edilen kültürel değerler, seyyahlar aracılığıyla ortaya konan bilgilerle harmanlanmıştır. Bu kapsamda çalışmanın temel amacı çerçevesinde, kentte araştırmalar yapan seyyahlar bir zaman çizelgesinde sunulmuş, bulgular günümüzdeki verilerle birleştirilmiş, kent belleğinin ve kültürel sürekliliğin kanıtına ilişkin, teorik çerçevede yaklaşık 350 yıl, çizimler ve bulgular üzerinden yaklaşık 185 yıl öncesine ait özgün çıkarımlar yapılmıştır. Sonuç olarak, altlık olarak kullanılan gezgin izlerinin kültür tarihi araştırmalarına ışık tutacak kronolojik ve sistematik verileri, çok katmanlı her kent okumasına yöntem önerisi olarak sunulmuştur. Ayrıca bu değerlendirmelerin kültür tarihi aktarımında ve korunmasında karar mekanizmalarına yol gösterici olması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Evliya Çelebi, Kent tarihi, Kültür tarihi, Seyyah (gezin), Mersin-Silifke

¹ Toros Üniversitesi Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mersin, Türkiye. meltem.akyurek@toros.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6174-0641

ABSTRACT

The continuity and sustainability of cultural heritage is a result of the urban planning historical narrative beyond understanding the history of cities. This study examines the social and physical elements of Silifke District, located in the west of Mersin, through the traces of travelers, as a theoretical reading of cultural history, while also presenting concrete analysis methods regarding the physical condition of the city. In the light of accessible documents, the information/documents that have become evidence to the present day, written or drawn by 31 travelers who visited Silifke for various purposes, constitute a framework for understanding the urban culture. Within the framework of the Conservation Plan approved by the Adana Cultural and Natural Heritage Preservation Regional Board in 1995, the cultural values identified within the boundaries where the Silifke 3rd Degree archaeological site intersects with the city center were blended with the information provided by travelers. In this context, within the framework of the main purpose of the study, travelers conducting research in the city were presented in a timeline, the findings were combined with current data, and original inferences were made regarding the evidence of urban memory and cultural continuity, approximately 350 years in the theoretical framework and approximately 185 years ago through drawings and findings. As a result, the chronological and systematic data of the travelers' traces used as a base, which will shed light on cultural history research, were presented as a method proposal for each multi-layered city reading. In addition, it was aimed for these evaluations to guide decision-making mechanisms in the transfer and preservation of cultural history.

Keywords: *Evliya Çelebi, Urban history, Cultural history, Traveler, Mersin-Silifke*

1. GİRİŞ

Tarihi serüveni uzun çok katmanlı kentlerde, birbiri içerisine entegre olmuş sosyal ve fiziksel verilerin birbirinden kopuk ya da bağımsız düşünülmesi hem kentsel ölçekte hem de kültürel süreklilik çerçevesinde doğru bir kent okumasına zarar verir. Kentleri anlama çabasının başında belgelerin toplanması, daha sonra elde edilen bulguların sistematik bir biçimde ayrıştırılması ve farklı seviyelerde karşılaştırılması gibi çözümlemeli yöntemler tercih edilir. Özellikle çok katmanlı kentlerde planlama tarihinin somut verilerle belgelenmesi hem kültürel mirasın sürdürülebilirliği hem de yeni alınacak kararların tutarlılığı açısından kent planlama ilkelerine ışık tutar. Bu bağlamda kentler dinamik bir olgu olarak tarih boyunca farklı tanımlamalarla karşımıza çıkar. Bu tanımlamalar farklı disiplinlerin bakış açıları ve yönelimleriyle sürekli genişler. Max Weber için bir yerleşim biçimi kale, pazar ve mahkeme alanlarıyla temsil edilir. Bu durum o kentin savunma sistemini, ekonomisini ve yasalarını ortaya çıkarır (Weber, 2000).

Karl Marx'a göre kent herkesin gereksinimlerine yüksek oranda cevap veren ekonomi öncelikli tanımlanırken, Emile Durkheim kenti daha eşitlikçi temsillerle bağdaştırır (Yörükkan, 2006). Louis Wirth'e (2002) göre kent nüfusuna ve heterojenliğine göre karakter kazanır. Keleş, kenti köylerden daha yoğun nüfuslu olan ve komşuluğu temsil eden mekanların sıklaştığı bir yerleşme birimi olarak tanımlar (Okutan, 1995).

Orta Asya Türkleri kent sözcüğünü şehir karşılığı olarak kullanırken, Soğdça'dan Türklerin diline geçen kend, Semizkend (Semerkant), Yarkend, Taşkend, örneklerinde olduğu gibi birçok büyük şehre adını vermiştir (Kaya, 2003). Ayrıca kent, kendi kendini yöneten ve bir arada oturan bir topluluğun işgal ettiği, bu işgalden ötürü iskân ettiği ve buna bağlı olarak örgütlediği mekân olarak tanımlanır (Kılıçbay, 1993). Sevgi Aktüre kent tanımında tarım dışı üretimi vurgular (Aktüre, 1985). Kenti bir denetim ve kontrol mekanizması olarak ifade eder. Osmanlılardaki kentleşme anlayışı yapısı ve özellikleri bakımından bir sentez biçiminde gelişir. Çünkü Osmanlı Devleti kentleri dünyanın en yoğun bölgelerini kaplar (Yaylı & Pustu, 2010). Kendine has bir kültür üreten Osmanlı kentleşmesi, dönemin sokaklarına hatta yapılarına yansiyarak özgün bir şahsiyet kazanır (Bayram, 2017). Osmanlı Şehri tabirinin ortaya çıkma hikayesi tam da sözü edilen şahsiyetin bir ürünüdür. Osmanlı Devleti'nde şehirler 600 yıllık kültürel birikimin bir sonucu olarak tarihsel, toplumsal, siyasal ve fiziksel tüm yaşamışlıkları özlerinde taşırlar.

Antik çağdan itibaren kent ve insan kavramları birbirini sürüklemiş, ilerletmiş, geliştirmiş ya da geriletmiştir. Zaman içinde sürekli olarak değişen/gelişen ve kapa-sitesini arttıran insan beyni, sembolleştirme ve taklit edebilme potansiyeliyle birikimlerini bir sonraki jenerasyona naklederek, kültürün sürekli iletilebilmesini ve nesiller boyunca ilerleyebilmesini sağlamıştır. Modernleşme süreciyle birlikte başlayan olgusal olumsuzluklar tek tipleşen mekanlara ve kaybolan kültürlere sebep olmuştur. Toplumlar ya da bireyler, kültürel belleklerinin oluşup geliştiği ve kültürel üretimlerinin kuşaktan kuşağa aktarılıp yaşatıldığı ritüel mekânlarını terk ederek modern yaşamın peşinden gitmişler ve geçmişle bağlarını büyük ölçüde kopararak yeni mekânlarda yeni kültürler edinmişlerdir. Bu durum kültürel devin-genlik açısından doğal kabul edilse de UNESCO'nun yorumuna göre kültürel çeşitlilik açısından vahim sonuçlar doğurmuştur. Mekânını kaybeden ve icra edilmeyen eski kültürler yok olmaya mahkûm bırakılmıştır (Oğuz, 2007).

Batılılaşma çerçevesinde kente ilişkin genel tanımlamalar ve Osmanlı Kentlerine ilişkin tanımlamalar metodolojik olarak farklılaşır. Fakat her kentin kendine has öyküsü içerisinde birikimleri zaman zaman benzeşmekte zaman zaman da kayda değer bulgularla ayrışmaktadır. Kentlerin tarihi, coğrafi, edebi ve mimari yönleriyle birçok alana koyacakları bilimsel katkılarda erişilebilen kaynaklar bilimsel araştırmalar için çok değerlidir.

Bu bağlamda, seyyahların gezdikleri yerlerde gördüklerini ve yaşadıklarını kaleme aldıkları seyahatnameler bir anlamda subjektif olsalar dahi bilgi verici bir özellik taşımaları sebebi ile bilimsel çalışmalarda temel kaynak niteliğinde kullanılırlar (Maden, 2015).

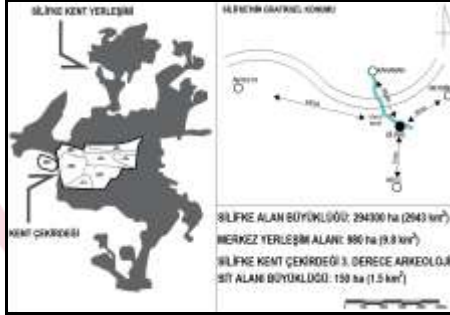
Kaynaklara göre M.Ö. 6000 yılından itibaren yaşamın sürdüğü Silifke (Seleukeia ad Kalykadnos), kültürel değerleri, yapısal nitelikleri ve zaman içerisinde evrildiği durum itibarıyla araştırmaya değer özgün özellikler barındırmaktadır (Gürtürk, 1987).

Çeşitli kaynaklarda kente farklı sebeplerle uğrayan seyyahlardan söz edilmekle birlikte, kentte araştırmalar yapan bütün seyyahların yazdıkları kitaplardaki tasvirlerden, ifadelerden ya da gravürlerden hazırlanan bir kaynak yoktur. Bu çalışma, Silifke'ye çeşitli sebeplerle gelen seyyahların çalışmalarını derleyerek, özellikle son yıllarda üzerinde durulan kentin planlama yönelimlerini ve kültür tarihi ispatlama eğilimlerini güçlendirmeyi ve bir kültür tarihi okuması olarak belgeleyerek gelecek nesillere aktarılmasını hedeflemiştir. Bu kapsamda çalışmada, salnamelerden, tapu tahrir defterlerinden, temettü defterlerinden, Harita Genel Komutanlığı Arşivinden, Başbakanlık Osmanlı Arşivinden, Silifke Belediyesinden, Mersin Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğünden ve Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünden elde edilen bilgiler ve haritalar, seyyah notları ve çizimleri kullanılmıştır.

2. SİLİFKE KENTİNİN KISA TARİHÇESİ

Çalışma alanı, tarihte Dağlık (Taşlık) Kilikya ve Ovalık Kilikya olarak ikiye ayrılan Kilikya Bölgesinin dağlık kısmındadır (Mansel, 1943). Günümüzde Mersin iline bağlı ilçe statüsünde olan Silifke'nin günümüze kadar kentsel sürekliliğini korumasının temel sebepleri, Toros Dağlarının yay şeklindeki fiziki dokusunun, tarih boyunca sığınmacılar, kaçanlar ya da göçenler için avantajlı koşullar sağlaması (Aykın, 2001) ve kentin, Göksu Nehri kıyısında kurulması olarak açıklanır (Şekil 1).

Silifke kent çekirdeğinde 1995 yılında Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanan Koruma Amaçlı İmar Planına göre 7 adet mahallenin tamamı ya da bir kısmı 3. Derece arkeolojik sit alanı durumundadır. Bu mahalleler Saray Mahallesi, Camikebir Mahallesi, Mukaddem Mahallesi, Say Mahallesi, Pazarkaşı Mahallesi, Atik Mahallesi ve Göksu Mahallesi'dir. Konu akışında incelenecek olan seyyah belgeleri de sözü edilen mahallelerle ilişkilidir (Şekil 1).

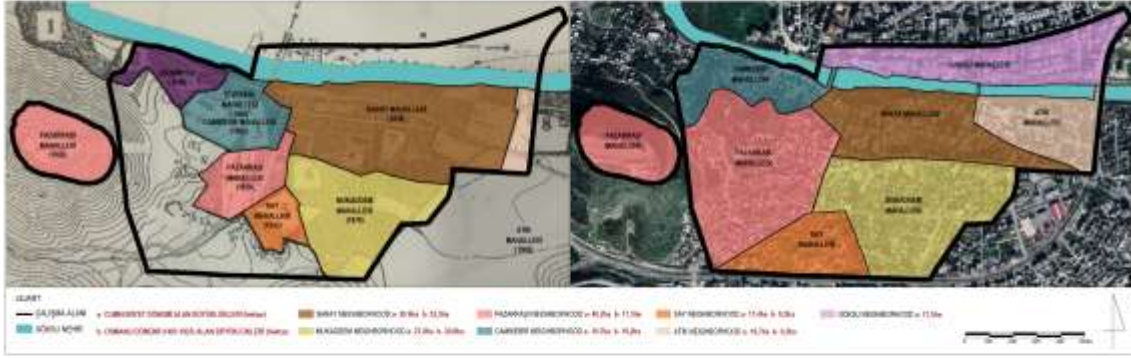


Şekil 1: Silifke konumu ve alan büyüklükleri (<http://cografyaharita.com/haritalarim/4lturkiye-mulki-idare-sistemleri-haritasi1.png> elde edilen harita üzerinden yazar tarafından geliştirilmiştir)

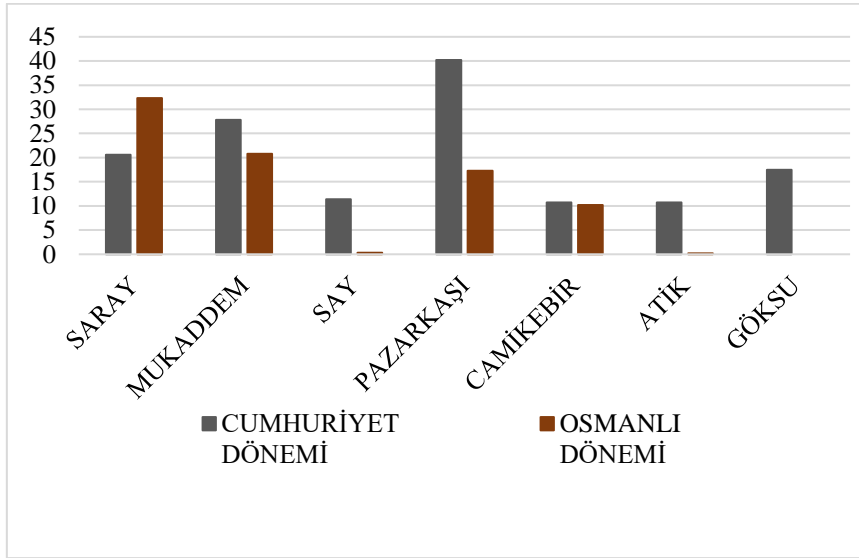
Tarihi serüveni M.Ö. 6000 yılı öncesine dayanan Silifke kentinin, ilk 3000 yılına ilişkin kesinleşmiş bilgiler olmamakla birlikte M.Ö. 3000 yıllarından itibaren bilgilere ulaşılır. İlk olarak kökeni Sümerlere dayanan Luviler araştırma sahasında yaşarlar (Gürtürk, 1987). Aynı topraklara M.Ö. 1750 yılında Arzava Krallığı hâkim olur ve 1000 yıl varlığını korur. Bugünkü Silifke kenti çevresinde yüzyıllar öncesine dayanan o yıllarda Hitit, Kue (Kızzuvatna), Kilikya Krallıkları gibi farklı krallıklar yer aldığı belirtilir. Sözü edilen bu krallıklar kentin kurulduğu bölgeyi etkiler ve günümüze kadar uzanan kültürel çeşitlilik ve heterojen nüfus oluşur. Arzava Krallığının ardından Asurlular daha sonra yerli bir krallık olan Kilikyalılar ve Persler kentte hakimiyet kurma çabasıdadır (Uçar, 2009).

Kentin kurucusu olan Selefkos Makedonya Kralı Büyük İskender'in diadok adı verilen 4 komutanından en önemlisidir. Çünkü Büyük İskender'in mirasçısı olmamasından dolayı, M.Ö. 323 yılında ölümünün ardından mirasının büyük bir kısmı Selefkos'a bırakılır (Bütün, 2005; Konyalı, 1946; Gürtürk, 1987). Nitekim Selefkos gösterdiği üstün başarılarla kısa sürede Nikator ünvanı alır. Selefkos Nikator M.Ö. 312 yıllarında Silifke kentinin jeopolitik konumunu ve verimli coğrafi koşullarını keşfeder. Seleukos, batıdan Holmi/Holmoi (Taşucu) yakınlarında bulunan Ağa Limanı halkını, kuzeyden Ura halkını ve doğudan Olba halkını Silifke'ye getirerek Makedonya diliyle "Seleukeia ad Kalykadnos" olarak isimlendirilen "Göksu üzerindeki Silifke" anlamı taşıyan şehri kurar (Ramsay, 1961; Yalçın, 2004; Uçar, 2009; Texier, 2002).

Beş yıl süren imar faaliyetleriyle planlı ve düzenli bir yerleşim yeri olarak kurulan kentin, akropol alanında savunma amaçlı fonksiyonlar, akropol eteklerinde Selefkos sarayları konumlandırılır. Nekropol ise günümüzde Say mahallesi olarak adlandırılan alandır. Selefkos'un ölümü bir kent devleti olarak kurulan Silifke'nin kaderini değiştirir ve kent başarısız krallarla yüzleşmeye başlar. Zaafına yenik düşen başarısız kralların ardından halk kentte isyan başlatarak kenti yakar. Selefkosların kentteki yaşam süresi yaklaşık 250 yıl olarak tarihe geçer (Başal, 1993). Kentte M.Ö. 64 yılından itibaren Roma egemenliğinden söz edilebilir. Roma İmparatorluğunun ikiye bölündüğü 395 yılına kadar fiziki olarak en parlak dönemi yaşayan kent, Roma Mimari üslubunun getirisi olarak çeşitli nitelikli yapılarla donatılmıştır (Toprak, 1958). Bizans Döneminin sosyal ve fiziki etkisi Roma Döneminin devamı şeklindedir. 647 yılında Emevîlerin baskınlarıyla Seleukeia İslamiyet ile tanışmıştır. 647-1067 Yılları arası kentin siyasi karışıklık dönemidir. Kentte hem Araplar hem Bizanslılar mevcuttur (Gürtürk, 1987). Abbasi halifelerinden Mutasım'ın, 838 yılında Bizans'a düzenlediği seferle kentte Türklerin varlığı başlamıştır (Arslan, 2017). Türklerin ardından Ermeni baskınları ve Anadolu Selçuklularının Ermeni çeteleriyle mücadeleleri başlamıştır. I. Alâeddin Keykubad 1224 yılında Kilikya'ya sefer düzenlemiştir fakat Seleukeia'yı egemenliği altına alamamıştır. Seleukeia, Ermeni otoritesine bağlı St. Jean Şövalyelerinin elindedir (Cahen, 2000). I. Alâeddin Keykubad kentte Türk hakimiyeti gerçekleştirmek adına Oğuzların, "Üçoklar" koluna, "Afşar" boyuna, bağlı "Karaman" ailesini Seleukeia'ya yerleştirir (Köse, 2011). Karamanoğulları Osmanlıların tüm saldırılarına rağmen 1471 yılına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir (Bütün, 2005). Osmanlılar Dönemi'nde Türkler, Ermeniler, Rumlar ve as sayıda Kıpti halkı kent nüfusunda, etnik ve dini çeşitlilik oluşturmuşlardır. Rumlar Saray Mahallesi, Ermeniler Camikebir Mahallesi, Kıptiler Say Mahallesi yaşamışlardır (Şekil 2, Şekil 3).



Şekil 2: Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi Silifke mahalleleri (Keil & Wilhelm 1931 ve Silifke Belediyesi, 2022 arşivi üzerinden yazar tarafından düzenlenmiştir)



Şekil 3: Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi Silifke mahalle alanları

Cumhuriyetin ilk yıllarında İçel il merkezi olarak statüsü farklı olan Silifke kenti, 1933 yılından itibaren Mersin ilinin ilçesi konumundadır (Saygın, 2017: 124). Mersin il merkezine 85km mesafede bulunan kent, Toros Dağları ile Akdeniz'in arasında, 33° 56'-34° 25' doğu meridyenleri ile 36° 21'-36° 40' kuzey paralelleri arasında yer almaktadır. Kent Karaman ili, Mut ve Gülnar ilçeleri, Erdemli ilçesi ve Akdeniz çevrelemektedir (Aykaç, 2018: 12). Günümüzde yüzölçümü 2943km² olan kentin, %89'u dağlık, %11'i ovalıktır (Vural, 2010: 13).

Çoğunluğu 19. yüzyılda olmak üzere, Silifke'ye farklı görevlerle gelip araştırmalar yapan ya da turistik amaçla gezerek daha sonra kalemine alan seyyahların, kentin fiziki ve sosyal durumunun belirlenmesinde rolü önemlidir. Geçmişe dair kanıt niteliğindeki aktarımlar, kent kültürü ve yeni jenerasyon arasında köprü görevindedir.

3. SİLİFKE KENTİNİN FİZİKİ YAPISI

Silifke tarihi kent çekirdeği yaklaşık 150 hektar büyüklüğünde alanı kapsamaktadır. Hellenistik Dönemde Seleukos Nikator tarafından 5 yıl süren (M.Ö. 295-290) çalışmalar neticesinde kurulan kent, Roma İmparatorluğu Dönemi'nde tiyatro, stadyum (stadion), tapınak, agora ve kamu binaları ile gelişim göstermiştir. Bu yapıların bazılarının varlığı edebi kaynaklar yoluyla bilinirken bazıları kente gelen seyyahların gravürleri ve sözlü aktarımlarıyla belgelenmektedir. Silifke gibi çok katmanlı antik kentlerde morfolojik yapı kısmen değişmekle birlikte, yerleşimlerin sürekliliği en alt katmandaki izlerin takip edilmesini kolaylaştırır. Düzenli bir kent olarak kurulan ve gelişen Silifke'nin dolaşım arterleri sonraki dönemlerde oluşan sokak ve parsel örüntüsünün tanımlayıcısı olmuştur (Jacobs, 1969).

Antik çağda oluşan ana arterler ve ara akslar, Silifke kalesi (akropol) ve eteklerinde topografyayla uyumlu olarak organik gelişmiş, kent merkezinde Göksu Nehrini referans alarak, birbirine paralel ve dik şekillenmiştir (Akyürek Algın & Hoşkara, 2021).

Çalışma alanında yer alan 58 adet tescilli yapı antik kent aksları etrafında konumlanmıştır. Korunan antik yapılar dışında korunamayan yapılara seyyah notlarında ya da çizimlerinde rastlamak mümkündür. Osmanlı İmparatorluğunun kente hâkim olduğu ilk yıllara ait kaynaklar olmamakla birlikte kente yolu düşen ve çalışmalar yapan seyyahların yazılı ve çizili arşivleri kentin sözlü tarih ötesinde belgelenmesini sağlamaktadır.

4. SİLİFKE KENTİNE GELEN SEYYAHLARIN İNCELEMELERİ

Tarihin varoluş safhası içerisinde 1. yüzyıldan itibaren Silifke kentine yazdıkları eserlerde vurgu yapan birçok seyyah vardır. Bu seyyahları 3 gruba ayırarak incelemek, metodolojik olarak uygun bir çerçeve oluşturur. Birinci gruptaki 6 seyyah tarihi sıralamaya göre Kilikya'yı, Akdeniz'i, Tarsus'u ya da Mersin'i anlatırken Silifke'ye sadece değinirler. Birinci grup seyyahların cümlelerinde muğlaklık göze çarpar. Fakat 2. ve 3. gruptaki 25 seyyah doğrudan kentin kültürel değerleri ile ilgilenip Silifke'nin kültürel ve kentsel yapısını vurgularlar. İkinci gruptaki 18 seyyahın tamamı kenti Osmanlı Döneminde ziyaret eder. Bazı seyyahların ziyaretlerinin temel sebebi siyasi kargaşadır ve Osmanlı Devleti ile ilgili bilgi toplamak üzere görevlidirler. Üçüncü grup seyyahlara tabloda değinilmekle birlikte çalışma kapsamında incelemelerine yer verilmez.

4.1 Birinci grup seyyahlar

Farklı kaynaklarda M.Ö. 63-64 yılları doğum tarihi olarak belirtilen, Yunan tarihçi, coğrafyacı ve filozof olan Strabon, bulunduğu yerleri, kendine özgü tanımlama ve göndermelerle anlatmaktadır. Tarihi bilgiler kadar, döneme dair bilgi ve mizahi öğeleri de sıralamaktadır.

Strabon 17 ciltlik kitabının XII., XIII. ve XIV kısımlarında Anadolu'nun tarihi coğrafyasını anlatırken, Kilikya bölgesi hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Strabon, tarihi coğrafyada Mersin'in yerini tanımlayan ilk antik yazardır (Leonard, 1917; Strabon, 1987). Seleukeia halkı, Strabon tarafından dağlık alandaki halktan farklı bir kültüre sahip olarak belirtilmiştir (Strabon, 2000). Ayrıca Stephanus Byzantium yazdığı coğrafi sözlükte Silifke kalesinin kısa tarihi hakkında bilgiler aktarmıştır.

Strabon'un kentten bahsetmesinden yaklaşık 1500 yıl sonra, 1474-1478 yılları arasında, Venedik Elçisi Josaphat Barbaro, Silifke'nin fiziki yapısı, coğrafi özellikleri ve yetiştirilen tarım ürünleri hakkında çeşitli araştırmalar yapmıştır. Barbaro, Venedik Cumhuriyetinden gönderilen silahları Akkoyunlulara teslim etmek ve Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı Osmanlılara karşı savaşmaya teşvik etmek gibi bir misyonla gelmiştir. Karamanoğulları Beyliği'ne donanma desteği sağlayan Barbaro'nun Silifke'nin alınmasındaki katkısı beylik tarafından ifade edilmiştir (Çıplak, 1968).

Uzun Hasan'ın yanında bir süre kaldıktan sonra ülkesine dönen gezgin, Türk ülkelerinin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı hakkında önemli bilgiler veren seyahatnamesini kaleme almıştır (Abanoz, 2009).

Bölgeyi ziyaret eden bir başka gezgin, o yörede yaşayanların dini ve etnik yapılarını araştırmakla yükümlü olan Bertrandon de la Broquiere'dir. Haçlı Seferi için bilgi toplamak üzere bir ajan olarak doğuya gönderilmiştir. Araştırmalarını derlediği aktarımlarda Silifke ve çevresinde Türkmenlerin yaşadığını belirtmiştir (Broquiere, 2000).

Akdeniz'i tarayan Pîrî Re'is (Muhyiddin Pîrî Bey), 16. yüzyılda Mersin ve çevresi hakkında bilgi aktarmıştır. Pîrî Re'is, Tarsus Lagünü ve etrafından hem çizerek hem yazarak bahsetmiştir ancak Silifke'den söz etmemiştir. Gezgin yazdığı Kitab-ı Bahriye isimli kitabında Silifke Kalesi'ni anlatmıştır (Vural, 2010; Pîrî Re'is, 1555). Pîrî Re'is'in çizdiği haritalarda Silifke, Tarsus'un limanı olarak gösterilmiştir (Renda, Yenişehirlioğlu, Müderrisoğlu & Alp, 1995). Ayrıca Şikari yazdığı kitabında Silifke ilçesinin konumunu anlatarak kentin bir süre Karamanoğulları egemenliğine girdiğinden bahsetmiştir.

4.2 İkinci grup seyyahlar

1671-1672 yılları arasında Silifke kentini ilk anlatan Evliya Çelebi olmuştur (Kurt, 2003). Evliya Çelebi'nin Silifke anlatımları, kitabının 9. cildinde yer almaktadır. Bu cildin orijinal nüshası, Bağdat Köşkü'ndeki 306 numaralı nüshadır (Tezcan, 2009; İlgürel, 1995). Evliya Çelebi, Silifke sınırlarına geldiğinde öncelikle Köprü'nün Takyanus tarafından yaptırıldığına değinmiştir. Fakat köprüden 17 gözlü olarak söz etmiştir. Silifke Taş Köprüsü MS 77-78'de Roma İmparatoru L. Octavius Memor döneminde inşa edilmiştir. Köprü on yedi değil yedi gözlüdür (Yeşilbaş, 2016; Mansel, 1943).

Evliya Çelebinin köprüyle ilgili ifadelerinde muğlaklık göze çarpmakla birlikte, kentin sosyal ve fiziki yapısına ilişkin aşağıda anlattıklarının tamamı gerçekliği vurgular niteliktedir.

Evliya Çelebi, Silifke nahiyesinin 70 köyü olduğunu, Silifke Kalesi'nin güney ve doğu yönünde varoş bir alanda 700 adet toprak örtülü ev, tamamı mihraplı üç Camii ve mescitler yer aldığını yazmıştır. Bu mescitlerin isimleri Ramazan Ağa Mescidi, Bozkır Mescidi ve Urup Mahallesi Mescididir. Evliya Çelebi tarafın-dan1671 yılında tek mahalle olarak anlatılan kent, 1876 yılında birisi Müslüman diğeri gayrimüslim olmak üzere 2 mahalle, 1879 yılında 5 mahalle, 1902 yılında sekiz mahalle olarak belirtilmiştir (Keil & Wilhelm, 1931; AVS, H. 1296- M.1879, BOA. ML. VRD. TMT. no:10569, BOA. ŞD. 1702.38/5, BOA. PLK., 4839, 2021). Bu mahallelerden 6 tanesi çalışma kapsamında incelenen günümüzde de sınırları genişleyerek ya da daralarak aynı isimlerle anılan Saray, Mukaddem, Camikebir, Pazarkaşı, Atik ve Say mahalleleridir (Şekil 1, Şekil 2).

Osmanlı Dönemi haritasında mor renk ile gösterilen alanın adı araştırmalar neticesinde bulunamamakla birlikte sözü edilen yıllarda bu alanda Ermeni kökenli gayrimüslimler yaşamıştır (Aslan, 1988). Kentte bir adet hamam, iki adet han ve elli civarında dükkân olduğu ifade edilmiştir. Evliya Çelebi'nin verdiği sayılar 1870 yılına ait Adana Vilayeti Salnamesindeki sayılar ile bire bir aynıdır. Evliya Çelebi, Göksu Nehri'nin çok büyük olduğunu, köprü girişinde bâcdâr olarak adlandırılan, kale kapısından şehre gelenleri kontrol eden, şehir gümrükçüsü odasının bulunduğunu ve bâc denilen gümrük vergisinin alındığını ifade eder. Paşanın sarayının çürümeye yüz tuttuğunu ve kentte yok olmaya mahkûm bırakılan yapılar olduğunu dile getirmiştir. Kentte bağ ve bahçelerin bolluğu vurgulanmıştır. Ayrıca binlerce tarihi kemerden, handan ve imaretten bahsedilerek, antik kentin katmanlarının önemi belirtilmiştir. Takyanus devrinde Silifke'nin çok büyük bir kent olduğunu ifade ederek, Roma Dönemindeki zenginliğine ve en şöhretli dönemini yaşadığına gönderme yapmıştır. Kentin suyunun ve havasının ağır olduğu dile getirilmiştir. Bu durum günümüzde de kış aylarında esen rüzgârla özdeşleşmektedir. Nitekim Silifke'de esen rüzgarla ilgili türküler de mevcuttur. Lakin baharda cümle halkı genellikle yaylaya çıkarlar şeklindeki ifade günümüzle doğrudan örtüşmektedir. Kentte halen yazları yayla kültürü devam etmektedir. Evliya Çelebi, kentin tarım faaliyetlerini, narenciye, incir, nar ve elma olarak belirtmiştir. Sözü edilen tarım ürünleri günümüzde de yetiştirilmektedir. Ayrıca halkın gayet fakir bir halde olduğu vurgulanmıştır (Solak, 2008). Günümüzde de kent nüvesinde ikamet eden halkın çoğunluğu orta gelirli ya da dar gelirlidir. Ancak kent çeperlerindeki yeni yapılaşma alanlarına gidildikçe sosyoekonomik değişim belirgin şekilde göze çarpar.

Evliya Çelebi Silifke Kalesinin fiziki yapısını; “Silifke Kalesi Kadim dönemlerde Takyanus tarafından yaptırılmıştır. Daha sonra Kıbrıs Adası Venedik küffarının olunca bu kaleye de Venedikliler sahip olmuşlardır. 879 (M 1474) tarihinde Sultan Bayezid-i Veli Dönemi’nde fethedilmiştir. Büyük Serdar Gedik Ahmed Paşa tarafından çok büyük bir ceng ile feth olduğu tarih kitaplarında ayrıntılı olarak yazılıdır. Silifke Kalesi, doğal savunma avantajları sunan sarp bir tepe üzerine inşa edilmiştir. Kale, bir yönü yalçın kayalıklarla çevrili, diğer yönü ise toprak eğime yaslanmış bir coğrafi yapıya sahiptir. Mimari planı badem biçimli olup, Şeddadî tarzı işçiliği ile inşa edilmiştir. Toplam çevresi yaklaşık 1.300 adım (yaklaşık 975–1.000 metre) olan bu kale, küçük ölçekli bir iç kaleye karşılık gelmektedir. Savunma amaçlı olarak inşa edilmiş 23 kule ile tahkim edilmiştir. Güney yönüne (kibleye) bakan tek ana girişi bulunmaktadır. Kalenin iç kısmında, üzerleri toprak örtülü yaklaşık 60 hane yer almaktadır. Yapının hendeği bulunmamaktadır; çünkü doğal olarak korunaklı olan kayalık zemin üzerine kurulmuştur ve yapay bir savunma hendeğine ihtiyaç duyulmamıştır. İç kalede yer alan cami, Osmanlı Padişahı II. Bayezid dönemine tarihlenmektedir. Bu yapı, kalenin Osmanlı döneminde de aktif bir garnizon ve idarî merkez olarak kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca çarşı içinde geçmişte inşa edilmiş eski tarz alçak minareli Sultan Alâeddin Camisini vurgulamıştır. Camiinin minaresinin alçak oluşunu, kafir kenti işgal ettiğinde, minare yıkılmıştır, yeniden fethedildiğinde alçak minare yapılmıştır ifadeleriyle belirtmiştir (Çelebi, 2011).

Evliya Çelebi, Silifke Kalesi’nin, Silifke’ye hâkim 185 m yükseklikte bir te-penin üstüne inşa edildiğini belirtmiştir. 700m uzunluğunda olan kale surları, her adımın yarım metreye karşılık geldiği varsayılırsa Evliya Çelebi’nin verdiği ölçülere çok yakındır (Aykaç, 2018). Ancak kalenin kazılar sonucunda on altı adet burcu olduğu tespit edilmiştir (Aykaç, 2019). Kalenin kuzeyindeki eğimli bir yolla ulaşılan kale kapısı 7,19x9,72m ebatlarında, 10,91m yüksekliğinde olup kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı, üzeri beşik tonoz örtülü ve ana kaya üzerine oturmaktadır (Aykaç, 2018). Kale içerisinde kaç hane olduğu kesin olarak tespit edilememiştir. Kalenin tüm çevresinde ise Evliya Çelebi’nin belirttiğinin aksine kuru hendek bulunmaktadır.

Kilikya ile ilgili en kapsamlı çalışma 1811-1812 yılında İrlandalı hidrografi uzmanı ve Britanya Deniz Kuvvetlerinde donanma komutanı olan Sir Francis Beaufort tarafından yapılmıştır (Sevim, 2019). 1811 yılı temmuz ayından 1812 yılı haziran ayına kadar Beaufort güney Anadolu'nun Likya'dan (Antalya, Fethiye ve kuzey-batı yöreleri) İskenderun'a kadar uzanan kıyılarında keşif gezileri yapıp birçok antik harabenin yerini belirlemiştir ve kıyıların haritasını çizmiştir. 1817'de İngiltere'ye dönerek seyahatnamesini yayınlamıştır. Beaufort kentle ilgili “önceki adı Kalykadnus olan Göksu Nehri’nin köprüünün olduğu yerdeki genişliği yaklaşık 55 m’dir. Üzerindeki köprü altı gözlü olup korkulukları yer yer yıkık durumdadır” şeklinde açıklamalar yapmıştır.

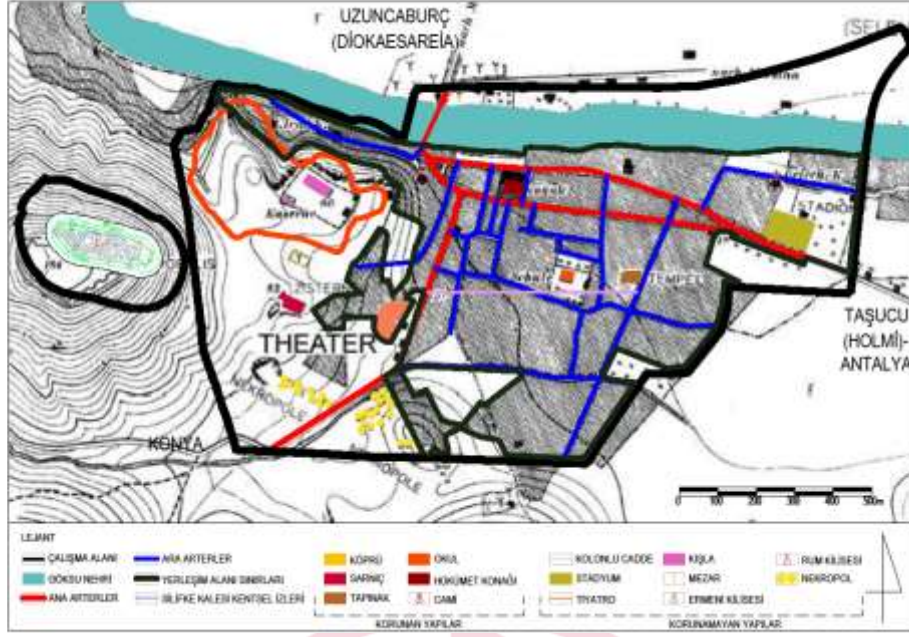


Şekil 6: Roma Tapınağı Silifke 1838 ve 2023 (Laborde, 1838; yazar, 2023)

Tremaux isimli Fransız arkeolog 1852-1853 yıllarında kentte çeşitli sondajlar yapar (Hill, 1996: 241). Tremaux, Romalılar ve Bizanslılar zamanında şimdiki yerinde gelişen şehrin kalıntılarından bahseder. Tremaux'un dikkatini çeken en önemli yapı, Silifke'ye hâkim kalenin batısındaki sırt üzerinde, aşağı-yukarı, 45 metre uzunluğunda, 23 metre genişliğinde ve 12 metre derinliğinde olup kayalık içine oyulmuş bir su deposu olan Tekir (Tekfur) Ambarı adını taşıyan sarnıçtır. Sarnıçın 180 metre batısında, 457 metre uzunluğu, 95 metre genişliği olan Tiyatro ise diğer dikkat çeken yapıdır (Tremaux, 1863). Ayrıca, eski Cumhuriyet İlk Okulunun 100 metre batısındaki bazilika ve burada sona eren sütunlu caddeyi, Göksu kenarındaki stadyumu (stadion), şehrin güney sonunda Mut şosesinin sağında ve solundaki tepe yamaçlarında dağa taşta oyulmuş lahitleri ve eski mezarlığı (Nekropol) anlatır (Tekindağ, 1971).

1852-1853 yıllarında Victor Langlois Silifke'de bulunur. Victor Langlois yapmış olduğu seyahatlerde notlar tutar. Victor Langlois yayınladığı kitapta kaydettiği notları anlatır. Kitabeleri inceleyen yazar Silifke Kalesindeki iki adet Ermenice kitabeden bahseder.

1870 yılında Silifke'ye gelen seyyahlar, Josef Keil ve Adolf Wilhelm, taş köprünün tarihini araştırırlar. Josef Keil ve Adolf Wilhelm 1907 yılında kente yeniden gelerek kenti sosyal ve fiziki yönüyle bütünüyle incelerler. Asıl hedefleri Göksu ve Lamos arasındaki bölgeyi araştırmaktır. Leon de Laborde'den sonra kentle ilgili gravürler çizen araştırmacılar Osmanlı Dönemi kent dokusuna ilişkin somut ve gerçekle örtüşen belgeler aktarırlar (Şekil 7). Çalışmaları 1930'larda aktarılan seyyahların belgeleri kent tarihi araştırmacıları için önemlidir.



Şekil 7: Silifke'nin kentsel izleri (Keil & Wilhelm, 1931 üzerinden yazar tarafından düzenlenmiştir)

1877 yılında, David George Hogarth, istikametini Karaman dolaylarından Silifke'ye doğru belirler. Yazıtlar üzerine araştırmalar yapan seyyah, 22 adet yazıt üzerinde incelemeler yaparak kaleme alır. 1890 yılında David George Hogarth başka bir ekiple yeniden Silifke ve çevresinde incelemeler yapar. William Mitchell Ramsay ve Arthur Cayley Headlam isimli araştırmacılarla çalışan Hogarth, Mut (Claudiopolis)-Uzuncaburç (Diocesareia)-Silifke (Seleukeia) güzergâhını inceler. Ramsay yaptığı incelemeleri kaleme aldığı kitabında Silifke'den söz ederken özellikle kentin akropol alanını ve Silifke kalesini vurgular.

Leonce Alishan, 19. yy. sonlarında Silifke ve dolaylarında incelemeler yapar. 1890 yılından itibaren yaptığı incelemelerde geniş bir araştırma sahası belirler. Alan incelemelerinde coğrafi nitelikler, tarihi süreç ve epigrafi gibi farklı bilimlere katkı koyacak bilgiler elde eder (Kurt, 2003). Leonce Alishan 1899 yılında araştırmalarını ortaya koyduğu kitabını bastırır. Kitapta, geometrisi elips şeklinde olan Silifke Kalesi'nin merkezinde cami olduğu belirtilir. Cami minaresi de görünecek şekilde çizilerek sunulur (Heberdey & Wilhelm, 1896).

19. yy.'ın son çeyreğinde Rudolf Heberdey ve Adolf Wilhelm bölgede incelemeler yapar. Silifke'yi de içine alan alanda yapılan incelemelerde özellikle Roma yolları araştırılır (Heberdey & Wilhelm, 1896). Çalışma alanı sınırlarında Roma yolları ile ilgili belgeler mevcut değildir.

Kitabe arşivcilerinin en iyilerinden olarak literatüre geçen İngiliz James Theodore Bent 1890 yılında yaptığı incelemelerini at üzerinde gezerek gerçekleştirir. Silifke'de yaptığı araştırmalarda birçok eserin yerini belirler. James Theodore Bent raporlarında tespit ettiği eserlerden kısaca bahseder. Asıl hedefi olan araştırdığı kitabeleri, işlenmesi için Epigrafist Edward Lee Hicks'e verir (Eyice, 1980).

Josef Strzygowski 1903'te Silifke ve çevresiyle ilgili çalışmalar yapar. Josef Strzygowski özellikle Silifke kentinin günümüzde mahalle olan eski yakın köylerinde Bizans Dönemine ilişkin bulguları vurgular (Aydın, 2021). Osmanlı Dönemi Silifke'sine ait bir bilgi vermemekle birlikte Aya Tekla Kilisesi ve civarını da inceler.

Gertrude Bell, 1905 bahar aylarında gerçekleştirdiği Suriye gezisi güzergahına Kilikya'yı da ekler (Okul & Aslıtürk, 2018). Asıl adı Gertrude Margaret Lowthian Bell olan Gertrude Bell İngiltere'de modern tarih okumasının yanı sıra dağcılıkla ve fotoğrafçılıkla uğraşır. Gertrude Bell 8 dil bilir. Arkeoloji ve edebiyat ilgi alanıdır. Diğer seyyahların aksine Gertrude Bell ile ilgili konu akışının ötesinde daha detaylı bilgi aktarılmasının sebebi seyyahın aslında bir İngiliz ajanı olmasıdır. Dünyayı 2 kez dolaşan seyyahın, Osmanlı Devleti ile ilgili bilgi toplamak üzere Anadolu topraklarında da yaptığı ziyaretler politik açıdan çok önemlidir (gerty.ncl.ac.uk, erişim tarihi: 18 Aralık 2023).

1907'de Samuel Guyer ve Ernst Emil Herzfeld Meryemlik ve Korikos'ta çalışmışlardır (Eyice 1980; Herzfeld 1909; Herzfeld ve Guyer 1930). I. Dünya Savaşı çalışmaları aksatmış, Herzfeld, Guyer, Keil ve Wilhelm'in çalışmaları 1930 ve 1931'den önce yayınlanamamıştır (Polat, 2024). 1930-1986 yılları arasında da kente incelemeler yapmak üzere gelen seyyahlar bulunur. Çalışma kapsamında incelemelerinden yararlanan seyyahların Osmanlı Dönemi kent tarihine katkıları irdelenir. Bu bağlamda 18 seyyahın Silifke kent tarihi ve kent dokusuna etki edecek nitelikteki çalışmalarına yer verilir.

Aşağıda geliştirilen tablolara göre 6 kişi 1. grupta, 18 kişi 2. grupta, 7 kişi 3. Grupta olmak üzere 31 kişi yoğunluklu olarak 15. yy. ve sonrasında kent nüvesinde incelemeler yapar. Birinci grupta yer alan Strabon ve Stephanus Byzantium dünya tarihinde önemli isimlerdir. Birinci grupta yer alan Strabon ve Byzantium dışındaki gezginlerin tamamı Osmanlı Dönemi seyyahlarıdır fakat kente ilişkin ayrıntılı bilgi vermezler. İkinci grupta yer alan seyyahların tamamı kenti Osmanlı Döneminde ziyaret ederler ve günümüze kanıt niteliğinde olan belgeler ortaya koyarlar. Çalışmanın ana temasını 2. gruptaki seyyahların oluşturması hem yaptıkları incelemelerin niteliği hem de Anadolu topraklarında onlarca kültürel miras bırakan köklü Osmanlı Dönemine ilişkin değerlerin korunmasının ve aktarılmasının sağlanmasına dair belgeleme yapılması bağlamında önemlidir. Üçüncü grup seyyahlar Cumhuriyet Döneminde kente gelirler. Erken Cumhuriyet Döneminin siyasi kargaşası, mübadele ve göçler gibi etkenlere bağlı olarak seyyahların aktarımlarındaki incelemeler sığ ve detaysız kalır.

Erken Cumhuriyet Dönemi ve devamında yapılan kent tarihi, kültür tarihi, halk bilimi odaklı çalışmalara ya da kentsel ölçekli çalışmalara ilişkin kitaplar, arşiv belgeleri ve hava fotoğrafları gibi kanıtlara ulaşmak olasıdır. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren kentte arkeolojik kazılar yapılması, Koruma Amaçlı İmar Planının oluşturulması, nitelikli sivil mimari örneklerinin tescillenmesi gibi daha somut belgeler üretilir. Üretilen bu belgelerin takip edilmesi ve ulaşılması araştırmalar çerçevesinde yapılan başvurularla kurumlar aracılığıyla ya da bireysel olarak gerçekleşir. Dolayısıyla Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren özellikle de 1990 yılı ve sonrasındaki verilere ulaşılması kolaydır. Erken Cumhuriyet Dönemi çalışma kapsamının dışında tutulmakla birlikte döneme ilişkin kente gelen seyyahlar tablo olarak eklenmiştir (Tablo 1, Tablo 2). Silifke kentinin Erken Cumhuriyet Dönemi değişkenleri değerlendirildiğinde Osmanlı Dönemine ait kültürel değerlerin büyük oranda yok edildiği görülür. 17. yüzyılda kente gelen Evliya Çelebi'nin ifade ettiği 700 toprak örtülü ev yok olmuş 21 adet geleneksel Osmanlı Konutu korunabilmiş, restore edilerek yeniden işlevlendirilmiştir.

1. Grup seyyahlar: Kilikya bölgesine, Akdeniz'e ve Mersin'e vurgu yaparak Silifke'ye değinen Seyyahlar			
İsim	Gelme Tarihi	Meslek	Kitap, Makale – Yayın yılı
1.Strabo-Strabon	1. yy.	tarihçi, coğrafyacı, filozof	Geographika (1. yy.)
2.Stephanus Byzantium	6. yy.	yazar	Ethnica (6. yy.)
3.Josaphat Barbaro	1474-1478	büyükelçi, komutan	Sefernâmeha-ye Veniziyan der Iran (Şeş Sefername) (1543- İtalya Anadolu ve İran'a Seyahat (Çeviren Tufan Gündüz, 2005)
4.Bertrandon de la Broquiere	15. yy.	savaşçı, diplomat	Bertrandon De La Broquiere'in Denizaşırı Seyahati (Çeviren Semavi Eyice, İlhan Arda, 2000)
5.Pîrî Re'is	16. yy.	denizci, kartograf	Kitab-ı Bahriye (1526)
6.Şikari	16. yy.	tarihçi	Karamanname (1585)

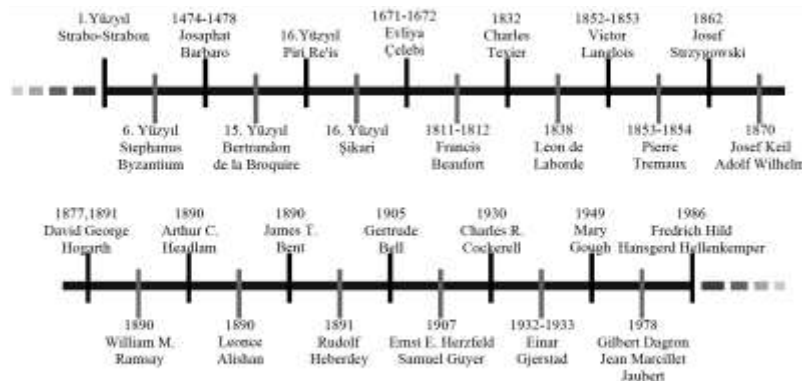
2. Grup seyyahlar: Osmanlı Döneminde kentte araştırmalar veya kazılar yaparak doğrudan Silifke'yi anlatan seyyahlar			
1.Evliya Çelebi	1671-1672	gezgin	Seyahatname (10 cilt- 17. yy.)
2.Francis Beaufort	1811-1812	hidrografi uzmanı, komutan	Karamania or A Brief Description of The South Coast of Asia Minor and of The Remains of Antiquity (1818)
3.Charles Texier	1832	mimar, arkeolog	Asia Minor Geography, History and Archeology (1839, Çeviri 2002) Description de l'Asie Mineure Geographique Historique et Archeologique des Provinces et des Villes de la Chersonnese D'Asie (1842)
4.Leon de Laborde	1838	arkeolog, politikacı	Asie Mineure (1862)
5.Victor Langlois	1852-1853	paleograf, tarihçi	Les Ruines de Séleucie Dans la Cilicie-Trachée (1858, 1859) Voyage dans la Cilicie et dans les Montagnes du Taurus (1861)
6.Pierre Trémaux	1853-1854	mimar, fotoğrafçı	Exploration archéologique en Asie Mineure: Comprenant les restes non connus de plus de quarante cités antiques (1863)
7.Josef Strzygowski	1862	sanat tarihçisi	Kleinasien, ein Neuland der Kunstgeschichte (1903)
8.Josef Keil	1870	tarihçi, arkeolog	Monumenta Asiae minoris antiqua, III(1931)
9.Adolf Wilhelm		filolog, paleograf	Denkmaler aus dem Rauhen Kilikien (MAMA-Band III) (1931)
10.David G. Hogarth	1877-1891	arkeolog	-
11.William M. Ramsay	1890	arkeolog	The Historical Geography of Asia Minor (1902)
12.Arthur C. Headlam	1890	ilahiyatçı	-
13.Leonce Alishan	1890	papaz, tarihçi, şair	Sissouan ou L'Armenie Cilicie (1899)
14.James T. Bent	1890	arkeolog, yazar	Early Voyages and Travels in the Levant (1893) Exploration in Cilicia Tracheia (1890) A Journey in Cilicia Tracheia (1891)

15.Rudolf Heberdey	1891	filolog, arkeolog	Bericht über zwei reisen im südwestlichen Kleisien (with Ernst Kalinka), – Two journeys in southwestern Asia Minor (1896)
16.Gertrude Bell	1905	sanat tarihçisi, arkeolog	Notes on a journey through Cilicia and Lycaoni (1906)
17.Ernst E. Herzfeld	1907	sanat tarihçisi, mimar, arkeolog	Eine Reise durch das westliche Kilikien im Frühjahr (1909) Meriamlık und Korykos, Zwei Ruinenstätte des Rauhen Kilikiens, (Monumenta Asiae Minoris Antiqua, II) (1930)
18.Samuel Guyer		arkeolog	

3. Grup seyyahlar: Cumhuriyet Döneminde kentte araştırmalar veya kazılar yapan seyyahlar			
19.Charles R. Cockerell	1930	mimar, arkeolog, yazar	-
20.Einar Gjerstad	1932-1933	arkeolog	Cilician Studies (1934)
21.Mary Gough	1949	arkeolog	An Early Christian Monastery in Southern Turkey (1985)
22.Gilbert Dagron	1978	tarihçi	Inscriptions de Cilicie et d'Isaurie (1978)
23.J. Marcillet-Jaubert		-	
24.Friedrich Hild	1986	arkeolog	Kilikien und Isaurien (1990)
25.Hansgerd Hellenkemper			Die Kirchenstiftung des Kaisers Zenon im Wallfahrtsheiligtum der Heiligen Thekla bei Seleukeia (1986)

Tablo 1. Silifke kentine gelerek kentin fiziki ve sosyal yapısına değinen seyyahlar

Çalışmada Tablo 1’ de ortaya konan veriler kronolojik olarak sıralanır. Tablo 2’de bu kronolojik çalışma çerçevesinde bir zaman çizelgesi ortaya konur. Silifke ve çevresinde yapılacak kent kültürü ve kent tarihi çalışmalarına altlık oluşturan bu sıralama, fiziksel ve sosyal yönlü kültürel araştırmalar için kaynak niteliğindedir.



Tablo 2. Silifke’ye değinen, kentte araştırmalar yapan ve bulgular ortaya koyan seyyahların kronolojik sıralaması

5. DEĞERLENDİRME

Günümüzde gelişen ve değişen teknolojik olanakların sağladığı avantajlarla, kültürel sürekliliğin sağlanabilmesi için Silifke kentinde ve çevresinde arkeolojik çalışmalar devam etmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren kültürler arası geçişin kolaylaşması ve bunların kültürel çalışmalar ve halk bilimiyle harmanlanması, çok katmanlı kentlerin kurulma, yaşatılma ve sürekliliğini koruma hikayelerini güçlendirmiştir. Böylelikle yerleşme tarihi, kent tarihi, kültür tarihi, halk bilimi gibi çok disiplinli alanlar birbirleri içerisine entegre olmuştur. Bu çalışmada derlenen ve değerlendirilen bulgular çok katmanlı kentlerin tarihi sürecine ilişkin bir zaman geçidi şeklinde sunulmuştur. Şüphesiz ki tarihi önemi göz ardı edilemeyecek birçok Anadolu kenti farklı seyyahların gözüyle taranmış, irdelenmiş ve günümüzdeki çalışmalara altlık oluşturabilecek veriler ortaya konmuştur. Seyyahlar tarafından o günün elverdiği imkanlarla çizilen eskizler ve gravürler, günümüze uyarlanarak güncel bilgilerle birleştirildiğinde geçmişle gelecek arasında köprü niteliği taşıyan kültür mirası değerindedir. 1995 yılında onaylanan Silifke Koruma Amaçlı İmar Planına göre, 3. derece arkeolojik sit alanının kent merkeziyle kesiştiği yaklaşık 150hektar büyüklüğündeki alanda yapılan araştırmalara göre, 31 seyyah incelemelerde bulunmuştur. Doğrudan anlatımlar, tasvirler ve çizimler yapan 25 seyyah mevcuttur. Çalışma kapsamında ele alınan 18 seyyah Silifke kentinin Osmanlı Dönemini anlatmıştır. Gravürlerinde ölçekten kaynaklı sapmalar belirlenmekle birlikte, günümüz ölçekli haritalarıyla karşılaştırılıp yok olan yapıların yerleri işaretlenerek haritalar güncellenmiştir.

Leon de Laborde'nin 1838 tarihli ve Josef Keil ve Adolf Wilhelm'in 1907 tarihli gravürlerinde yer alan Roma üslubu olarak tanımlanan stadyum tamamen yok olmuştur. Aynı gravürlerde belirtilmiş olan Roma tiyatrosuna ait sadece kalıntılar mevcuttur (Şekil 5, Şekil 7). Tiyatrodaki taşların bir kısmının taş ocaklarında öğütülerek yok edildiği bir kısmının da ihtiyaç sahipleri tarafında çeşitli yapı inşaları sırasında kullanıldığı bilinmektedir. Nitekim kentte Osmanlı Döneminde inşa edilen yapılarda devşirme malzemelerin kullanıldığı Reşadiye Camii, Sami Göksu evi gibi örnekler mevcuttur. Gravürlerde görünen Roma Döneminde inşa edilen Taş köprü 1875 yılında geçirdiği büyük onarımla tamamen Osmanlı Dönemi yapısı haline gelmiştir. 2023 yılında restorasyonu tamamlanan köprü Osmanlı Dönemi özgün niteliğini korumaktadır. Leon de Laborde tarafından vurgu yapılan bir diğer mimari yapı Roma Tapınağıdır. Roma Tapınağı koruma altına alınmıştır fakat Laborde'nin gravürlerinde gösterdiği mimari unsurların çoğu yok olmuştur (Şekil 5).

Kentin Osmanlı Dönemine ilişkin kapsamlı vurgu yapan tek seyyah Evliya Çelebi'dir. Anadolu topraklarına farklı ülkelerden ve kültürlerden gelen seyyahların daha çok Hellenistik dönemi içine alan yıllara ilişkin arkeolojik incelemelerde bulunduğu belirgindir. Evliya Çelebi gözlemlerini genişçe bir alana yayarak bütün detaylarıyla aktarmayı hedefler.

Zaman zaman anlatılarında muğlaklık ya da mübalağa göze çarpmakla birlikte kentin fiziki, ekonomik ve sosyolojik yapısıyla ilgili ayrıntıları vurgular. Giriş bölümünde ifade edilen Max Weber'in bir kentin tanımlanmasında öncü yapı niteliğinde vurguladığı kaleler aslında Osmanlı Döneminde Silifke kentinin de tanımlayıcısıdır. Fakat Silifke, Cumhuriyet Döneminde kale kent olma niteliğini tamamen kaybederek ovalık alanda gelişimini sürdürmüştür. Silifke Kalesi arkeolojik kazıları 2011 yılında başlayarak Osmanlı Dönemi kent dokusu ortaya çıkarılmıştır. Evliya Çelebi'nin anlatımlarında yer alan yapılar ve doku birbiriyle örtüşmektedir. Kent çekirdeğinde yer alan ve Evliya Çelebi tarafından ifade edilen hanlar ve dükkanlar günümüzde yol olmuş durumdadır. Koruma Amaçlı İmar Planına göre 58 adet tecilli yapının 40 adeti Osmanlı Dönemine aittir. Kırk adet tescilli yapıdan 21 tanesi konut, 12 tanesi dükkân olarak tasarlanmıştır. Geriye kalan 7 adet yapı okul, cami, belediye, hükümet konağı ve konaklama gibi fonksiyonları içerir. Tescillenen 21 adet konutun bir kısmı restore edilerek yeniden işlevlendirilmiştir ve kafeterya, turizm danışma bürosu, kültür ve sanat sergileri gibi çeşitli fonksiyonlara hizmet vermektedir. Yazın sıcak iklimi yaylalara göç etme geleneğinin devam etmesine, kışın sert rüzgarları, yaylalardan inen nüfusla birlikte kent merkezinin yoğun olmasına sebep olmaktadır. Evliya Çelebi'nin anlattığı çarşı ve dükkanların bulunduğu yaklaşık 10 hektar alan günümüzde halen ticari fonksiyonlara sahiptir. Kentte yetiştirilen tarım ürünleri günümüzde de sürekliliğini korumakla birlikte çalışma alanında hiçbir tarım faaliyeti gerçekleşmemektedir. Nitekim Göksu Nehrinin de bulunduğu 150hektar çalışma alanının yaklaşık 98 hektarı konut, 25 hektarı konut+ticaret ve 10 hektarı sadece ticaret alanı olarak işlevlendirilmiştir. Silifke kent çekirdeğine ilişkin, antik çağdan itibaren var olan medeniyetlerin izlerini barındıran, günümüzde çağdaş yapıların eklenmesiyle kent kimliği açısından çeşitli kentsel ilke kararlarında sıkıntılar yaşayan bir kent tanımlaması olasıdır (Şekil 8, Şekil 9). Bu çalışmanın temel omurgasını oluşturan seyyah incelemeleri kentin tarihini, fiziki ve sosyal yapısını anlamada ve kentsel morfolojik izlerin oluşturulmasında temel mesnetleri oluşturur.



Şekil 8: Silifke Kalesi ve Silifke genel görünümü, 2025 (<https://www.sitso.org.tr/tr/silifke-kulturu>)



Şekil 9: Silifke Tekir Ambarı Su Sarnıcı (Bizans Dönemi) ve Silifke genel görünümü, 2025
(<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mersin/gezilecekyer/silifke-kalesi>)

6. SONUÇ

Sonuç olarak Silifke’de Osmanlı Döneminde detaylı araştırmalar yapan 18 seyyahın söylemlerine göre, fiziki olarak kısmi dönüşüm yaşamış kent nüvesi sosyokültürel olarak sürekliliğini korumuştur. Kent nüfusunun çoğunluğunu 16. yy.’dan itibaren Yörükler ve Türkmenler oluşturmuştur. Rum ve Ermeni nüfusu Erken Cumhuriyet döneminde tamamen yok olmuştur. Kıbrıs Türkleri ve mübadeleyle Girit’ten gelen Türk nüfusu az sayıdadır. Ermeni evlerinin tamamına yakını yıkılmış yerine yeni binalar inşa edilmiştir. Osmanlı Döneminden kalan ve tescillenen, dönemin varlıklı ailelerine ait olan, mimari üslup ve yapım tekniği olarak nitelikli addedilebilecek yapıların bir kısmı Ermeni taş ustalarınca inşa edilmiştir ve kent merkezinde koruma altında örneklerine rastlamak mümkündür. Yörüklerin kıl çadırlarda yaşama geleneği taş işçiliğinde gelişimlerini engellemiştir. Bu nedenle Erken Cumhuriyet Dönemi evlerinin çoğu Osmanlı Dönemi mimarisine göre yapım tekniği bakımından cılız kalmıştır.

Çalışma değerlendirildiğinde elde edilen sonuçlar; seyyahların topladıkları bilgilerin ve yazdıkları kitaplardaki anlatılarının birçoğunun doğru olduğu, çizimlerinin güncellenerek kullanılabilceği, kent merkezinde büyük ölçüde yıkım olmakla birlikte Göksu Nehri güneyinin sosyokültürel açıdan sürekliliğini koruduğu, nehrin kuzeyindeki 1980’li yıllardan itibaren inşa edilen apartman bloklarındaki nüfusunun sosyokültürel olarak tamamen farklılaştığı yönündedir. Bu bağlamda yeni inşa alanları sosyolojik olarak güncel daha yakınken eski inşa alanlarında gelenekselcilik devam eder. Çalışma kapsamında irdelenen ve seyyahların inceledikleri 150hektar alanın, günümüzde bütünü yaklaşık 295000 hektar (2950km²), kent merkezi yerleşimi 980hektar (9,8km²) olan Silifke yerleşiminden kültürel, sosyal, fiziksel ve ekonomik olarak çıkarılması Silifke kent belleğine ilişkin hafıza kaybı oluşturacak ve kentteki ruhun tamamen kaybolmasına neden olacaktır.

Çünkü teknolojik olanaklarla sosyal yaşamda kazanılan ivme her geçen gün insanoğlunun yozlaşmasına, yeniyi merak ederken eskiyi hiçe saymasına sebep olmaktadır. Kültürel mirası koruma çabaları sadece siyasi otoritenin, idarecilerin, sivil toplum örgütlerinin, belediyelerin, alanında yetkili meslek örgütlerinin tekeline bırakılmamalı bu bilinç yaygınlaştırılmalıdır. Bu bağlamda çalışmanın Silifke gibi çok katmanlı kentler için örnek oluşturması hedeflenmiştir. Bu çalışmanın öncülük ettiği farklı çalışmalarda kent belleğine ve kültürel mirasa katkı koyacak arşiv belgelerinin araştırılarak ortaya çıkarılması ve Anadolu'yu büyük oranda gezmiş olan çalışmada adı geçen seyyahların diğer Anadolu kentlerine koydukları katkıların belirlenmesi ve Anadolu'nun bütününe kapsayan düşey katman haritalarının öncelikle Osmanlı Dönemi için üretilmesi önerilmektedir. Bu haritalarda döneme ilişkin sosyoekonomik (nüfus yoğunluğu, temettuat kayıtları, tarım faaliyetleri) ve fiziki (tescilli yapılar, tescillenmemiş yapılar, coğrafi durum, sit alanları) izlerin işlenmesi o döneme ilişkin verisi bulunmayan boşluk alanların belirlenmesi, kentsel süreklilik ve sürdürülebilirliğin sağlanıp sağlanmadığının tespitinin yapılması tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abanoz, A. G. G. (2011). Anadolu ve İran'a seyahat Josaphat Barbaro. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* (11), 139-142.
- Aktüre, S. (1985). Osmanlı Devleti'nde taşra kentlerindeki değişimler. *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C.4, İletişim Yayınları.
- Akyürek, M., & Hoskara, S. (2022). Kentsel karakterin oluşumuna tarihi kent strüktürünün etkisi: Silifke örneği. *İDEALKENT*, 14(Özel Sayı), 536-567. <https://doi.org/10.31198/idealkent.1064325>
- Arslan, G. (2017). *Göksu'nun bereketinde, medeniyetlerin uğrak yeri Silifke'ye yürüyenler*. Ekrem Matbaası.
- Aslan, İ. (1988). *Silifke tarihi*. Kemal Matbaası A.Ş.
- Aydın, A. (2021). Silifke, Mucuk Köyü'ndeki geç antik-bizans dönemi'ne ait mimari plastik eserler. *Sanat Tarihi Yıllığı* (30), 81-110.
- Adana Vilayet Salnameleri- AVS H. 1296 – M. 1879.
- Aykaç, R. (2018). *Silifke Kalesinin kazıları sonucunda ortaya çıkan yerleşim dokusu* [Yayımlanmamış doktora tezi], Selçuk Üniversitesi, YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Aykın, E. (2001). *Çizgilerle Tarsus'tan Anamur'a*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Başal, Ş. (1993). *Antik Silifke ve çevresi*. İçel Sanat Kulübü Yayınları – I.
- Bayram, P. (2017). 19. Yüzyıl Osmanlı Devletinde kentleşme: yönetsel reformlar ile Osmanlı aydınlarının kent üzerine izlenimlerine yönelik karşılaştırmalı bir inceleme. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 227-244.
- BOA. ML. VRD. TMT. no: 10569.
- BOA. ŞD. 1702. 38/5.

BOA. PLK., 4839.

- Boran, A., Sözlü, H., & Aykaç, R. (2019). Silifke Kalesi 2016-2017 yılı kazı çalışmaları. *Akdeniz Sanat* 13, 78-91.
- Broquiere, (2000). *Bertrandon de la. Bertrandon de la Broquiere'in denizaşırı seyahati*. (Çev. Arda, İlhan).
- Bütün, Y. (2005). *Dünden bugüne yaşadığımız kente dair*. Silifke, Sesimiz Ofset, s. 65-78.
- Cahen, C. (2000). *Osmanlılardan önce Anadolu*. İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çelebi, Evliya. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi*. 9. Kitap: 1. Cilt. (Çev. Kahraman, Seyit Ali). Yapı Kredi Yayınları.
- Çıplak, M. N. (1968). *İçel tarihi (tarihi turistik zenginlikleriyle)*. Ankara Güzel Sanatlar Matbaası.
- Düğer, S. (2015). Batılı kadın seyyahlar imgeleminde Osmanlı kadını. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (29), 71-90.
- Semavi Eyice (1980). Silifke ve dolaylarında yapılan topraküstü arkeolojik araştırmalar raporu. *Belleten*, 44, 111-121.
- Gürtürk, S. (1978). *Silifke tarihi*. Ankara Can Matbaası, s. 9-75.
- Heberdey, R. & Wilhelm, A. (1896). *Reisen in Kilikien, Ausgeführt 1891 u. 1892 im Auftrage der Kais. Akademie der Wissenschaften. Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien*. BAND XLIV, VI, s. 18.
- Herzfeld, E. E. (1909). Eine Reise durch das westliche Kilikien im Frühjahr 1907. *Petermanns Mitteilun-gen*, 55, 25-34.
- Herzfeld E. E. & Guyer S. (1930). *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*. (MAMA) II, Manchester, s. 78-87.
- Hill, S. (1996). The Early Byzantine churches of Cilicia and Isauria. *Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs*. VARIORUM, Volume 1, s. 241.
- İlgürel, M. (1995). *Evliya Çelebi*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 11.
- Jacobs, J. (1969). *The economy of cities*. Random House, New York.
- Kaya, E. (2003). *Kent, kentleşme ve kent yönetimi*. İstanbul İlke Yayıncılık.
- Keil, J. & Wilhelm A. (1931). *Monumenta Asiae Minoris Antiqua. Vol. III: Denkmäler aus dem rauhen-Kilikien*. MAMA III, Manchester, Manchester University Press.
- Kılıçbay, M. A. (1993). *Şehirler ve kentler*. Ankara Gece Yayınları.
- Konyalı, İ. H. (1946). *Alanya tarihi*. İstanbul Ayaydın Basımevi.
- Köse, E. (2011). *MUT Claudiopolis*. Mut Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kurt, M. (2003). *Tarih boyunca Mut*. Murat Kitap ve Yayınevi.
- Laborde, L. (1838). *Voyage De L'Asie Mineure*. Paris, s. 120-132.
- Leonard, J. H. (1917). *The Geographny of Strabo*. London, William Heinemann, G.P. Putnams SONS, s. XIX.
- Maden, S. (2010). Türk edebiyatında seyahatnameler ve gezi yazıları. *Journal of Turkish Research Institute*, 15(37), 147-158.
- Mansel, A. M. (1943). *Maarif Vekilliği Antikiteler ve Müzeler Direktörlüğü Anıtları Koruma Kurulu, Silifke Kılavuzu*. İstanbul Maarif Matbaası.

- Oğuz, Ö. (2007). Folklor ve kültürel mekân. *Milli Folklor*, 19 (76), 30-32.
- Okul, T., & Erbay Aslıtürk, G. (2018). Gertrude Bell'in Anadolu gezileri (1899-1911) Çerçevesinde Tur Önerilerinin Hazırlanması. *Journal of Travel and Tourism Research* (13), 19-52.
- Okutan, A. (1995). *Türkiye'de kentleşme ve siyasal yapı*. Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Polat, I. (2004). *Silifke Aya Tekla Bazilikası Sarnıcı Restorasyon Projesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Ramsay, W. M. (1961). *Anadolu'nun tarihi coğrafyası*. Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- Renda, G., Yenişehirlioğlu, F., Müderrisoğlu, F. & Alp S. (1995). *Mersin evleri*. T.C. Kültür Bakanlığı.
- Saygın, M. (2017). *Kent stratejisi, "Silifke"*. Eğitim Yayınevi.
- Sevim, A. (2019). *Kilikya gezginleri ve İçel gezgin notları*. Cinius Press 1.
- Solak, İ. (2008). Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da meyve ve sebze üretimi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (24), 217-251.
- Strabon, (1987). *Coğrafya*. (Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. XII.
- Strabon, (2000). *Antik Anadolu coğrafyası, geographika: XII-XII-XIV*. (Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Taşkıran, C. (2009). *Silifke ulu kent*. Ankara, SİM Matbaacılık Ltd. Şti.
- Tekindağ, Ş. (1993). *Silifke*. İslam Ansiklopedisi. C. X.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya coğrafyası, tarihi ve arkeolojisi*. (Çev. Ali Suat), Ankara, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, s. 478.
- Texier, C. (1842). *Description de l'Asie Mineure Geographique Historique et Archeologique des Provinces et des Villes de la Chersonnese D'Asie*. Paris.
- Tezcan, N. (2009). *Seyahatname*. İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 37.
- Toprak, B. (1958). *Sanat tarihi*. İstanbul, İnkılap Kitabevi (4. Baskı).
- Tremaux, P. (1863). *Exploration archeologique en Asie Mineure*. Paris.
- Uçar, A. (2009). *Temettuat defterlerine göre 19. yüzyılda Silifke*. Silifke Kültür ve Yardımlaşma Derneği Kültür Yayınları, s. 11-15.
- Uçar, Z. (2013). XIX. Yüzyıldaki Avrupalı seyyahların gözüyle Osmanlı'daki mesire kültürü. *Gazi Türkiyat*, (12), 75-89.
- Vural S. (2010). *Huğ'dan Gökdelen Mersin 170 yılın mimarlık mirası*. Lamineks Matbaacılık.
- Weber, M. (2000). *Şehir: modern kentin oluşumu*. (Çev. Ceylan Musa), Bakış Yayınları.
- Wirth, L. (2002). *Bir yaşam biçimi olarak kentleşme*. (Derleyen ve Çeviren Alkan), Ayten ve Duru Bülent, Ankara, İmge Yayınevi.
- Yalçın, A. (2004). *Geç devir Osmanlı Silifkesi (1860 – 1904)*. Taşeli Ofset.
- Yaylı, H., & Pustu, Y. (2010). Klasik dönem Osmanlıda kent yönetimi ve kentliler. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 6(23), 139-162.
- Yeşilbaş, E. (2016). Silifke taş köprüünün rölöve tespitleri ve tarihi dönem analizi. *Akdeniz Sanat*, 9(19), 92-123.
- Yörükan, A. (2006). *Şehir sosyolojisinin ve insan ekolojisinin teorik temelleri*. Nobel Yayınları.

İnternet Kaynakları

URL 1: <http://cografyaharita.com/haritalarim/4lturkiye-mulki-idare-sistemleri-haritasi1.png>, erişim tarihi 25.08.2024.

URL 2: <https://www.sitso.org.tr/tr/silifke-kulturu>, erişim tarihi 25.10.2025.

